

PORTRET TEN

Misschien had ik haar bestaan reeds vermoed in mijn vroegste jaren, ergens op de achtergrond van die grillige schaduwwereld rond mijn ledikant. Want toen ik voor het eerst haar foto zag, was zij geen volslagen vreemde voor me. Ik voelde dat zij er al heel lang was, dat haar adem altijd in ons huis had gehangen, dat niet zij mijn leven binnen was gekomen, maar ik het hare.

Ik was stiekem de verboden slaapkamer van mijn ouders binnengegaan, niet uit zucht naar huiselijk avontuur, veeleer uit verlangen om dicht bij hen te geraken; ik wilde me koesteren aan de warmte van hun bed. Het was groot en er lag een gewatteerde goudkleurige deken overheen. Ik volgde met mijn vinger de stiksels die de vlakken in het vierkantspatroon deden opbollen. Ik vlijde mijn wang tegen de verschoten vacht waarop vlekken zaten en sloot mijn ogen. Toen ik ze weer opende, zag ik drie personen voor me. Zij hielden de wacht boven het voeteneinde. Ik richtte me op onder hun bestraffende blikken, die iets duister-Indisch hadden. Vanaf dat ogenblik was het onmogelijk dat magische drietal te negeren telkens wanneer ik de slaapkamer zou binnenslui-

pen om de deken aan te raken, en later mijn vaders gitaar, zijn schrijfmachine.

Op het eerste gezicht domineerde grootvader in de lijst. Zijn foto was het grootst en hing in het midden. Zonder een spoor van ijdelheid te vertonen had hij in zijn ruimzittend wit kostuum, wellicht vlak voor zijn siësta, plaatsgenomen op de divan, waaromheen een lucht van Indische kruiden en smeersels moest hangen. In zijn rug twee gebloemde kussens, boven hem aan de muur een onduidelijke prent. Naast de divan een salontafel met een kanten kleedje erover gedrapeerd. Een pijp, een bril, een half leeggedronken glas water, een bord met een restje koek. Op de achtergrond een etagère met marmeren blad en een oliestelletje.

De hoek waaronder de foto was genomen dwong je om de gestalte van deze rijzige Indo-Europeaan van onderen naar boven te bekijken, in die volgorde: de grote donkere veterschoenen die schuin op de zolen uiteenweken en zo een gelijkbenige driehoek met het vloerkleed beschreven, de ene punt wijzend naar het portret van mijn vader links, de andere naar dat van mijn grootmoeder rechts in de lijst. Houterig staken zijn enkels uit de tot driekwart opgetrokken broekspijpen. De licht gespreide benen beschreven een magneetvorm in de holte waarvan zijn handen rustten, halve vuisten, de vingers gekromd. De broekriem ging vrijwel schuil onder de weldoorvoede buik en de brede stropdas gaf zijn bovenlichaam een gedrongen aanzien. Tussen de enigszins ver-

moeid afhanginge schouders lag zijn hals verzonken in zijn overhemdsboord. Daarop, in ietwat vernauwd perspectief ten opzichte van de machtige voeten op de vloer, rustte de autoritaire kop. Een krachtige neus, een gecultiveerde korte grijze ringbaard en grote oorschelpen zaten als Europese souvenirs op het gemillimeterde Madoerese ovaal geplakt. Onder donkere borstelige wenkbrauwen lagen de ogen die je met Indische strengheid dwongen hem aan te kijken.

Het portret van mijn vader had een relatief neutrale achtergrond: een armzalige muur, aan de ene kant licht en aan de andere kant donker, mogelijk door een verkeerde belichting of een onhandige manoeuvre in de doka. Jeugdig waren zijn gladgeschooren kin en bovenlip, zijn in een kuif naar achteren gekamd haar en een losse overhemdsboord. Ook hij keek recht in de lens, zodat zijn ogen je overal door de kamer volgden. De vorm van zijn gezicht was hoekiger dan dat van zijn ruim zestig jaar oudere verwekker, het ovaal fraai vertekend door een scherpgevormde kaaklijn. De wenkbrauwen waren fijner, de geloken ogen groter, maar vergelijkbaar was de doordringende blik, al leek die ook naar binnen gericht op een geheim dat hij nooit zou prijsgeven.

Naast hem, door het formaat van de foto boven hem uitstekend, zijn moeder. Een Chinese vrouw, de grijzende haren strak in een niet zichtbare condé naar achteren gekamd. Ze droeg een witte kabaja die

door waarschijnlijk een afdakje overschaduwd werd en zodoende bijna zwart leek. Een achtergrond was niet zichtbaar, maar haar torso had op een sokkel in een galerij van wijzen kunnen staan. Haar ogen deden je de streng omlinjnde mond en de platte neus direct vergeten: ze keken niet alleen dwars door jou heen, maar doorboorden ook al het andere dat zich achter je bevond, zowel in tijd als in ruimte. Haar verschijning aan de muur overschaduwde uiteindelijk veruit die van beide mannen. Zij was van een geheel andere orde, iets hogers, iets onaards, iets wat met God, de hemel en de hel te maken had en wat je diep moest vrezen.

Later werd zij in vaders verhalen altijd mysterieus omwolkt, en kinderlijk vrij associërend leerde ik dat zij bevriend was met de nacht. Zij was niet zichtbaar, wel droombaar, haar magische aanwezigheid voelbaar. Zij waakte niet over mijn slaap, maar over mijn slapeloosheid, een toestand van verlamming met behoud van een ontvankelijk en kwetsbaar bewustzijn. Langdurig kon zij me van ergens in het donker aankijken en me dwingen stil te blijven, niet te huilen of te schreeuwen terwijl figuurrijke schaduwden de kamer vulden en me deden snakken naar de dageraad.

Hoewel grootmoeder zich in de fotolijst naast vader bevond, moest zij zich in werkelijkheid achter hem bevinden. Via onhoorbare toefluisteringen door de lucht liet zij de harde bevelen uit zijn mond komen wanneer hij zijn sterke hand hief. Hij was de

generaal op Nederlandse bodem, zij de koningin in haar Oost-Javaans paleis. Hij was de afkondiger, zij het brein. Hij de magiër, zij de formule.

SOUVENIRS

Ze stonden hoog op de kast, de vazen. Drie geheimzinnige torens, breekbaar en reusachtig tegelijk. Vader was gewoon ons van alles te verbieden: niet aan de radio, niet aan het aquarium, niet aan zijn gitaar zitten. Bij het uitvaardigen van zijn verbod aan de vazen te komen, ze aan te raken, er ook maar naar te kijken, was zijn gewoonlijk autoritaire toon opeens achter een raadselachtige zachtheid schuilgegaan. Hij sprak met een devotie die wij nog niet van hem kenden; het moest iets met bidden of zo te maken hebben. Die porseleinen erfstukken waren heilig en als ze braken zou er een afschuwelijke vloek over ons komen, met de wind, helemaal uit Indië.

Hij weigerde de naam Indonesië te gebruiken.

Philip en ik hielden soms midden in een spelletje op om met bewondering omhoog naar die majestueuze sieraden te kijken. Hun stilte deed ons zwijgen en woordloze eerbied uitwisselen. De middelste van de drie was uniek en het grootst, gebloemd, met diepblauwe ornamenten. Pompeus, koket, vorstelijk. Hij werd geflankeerd door twee exemplaren van

eenvoudiger vorm: glad, slank en rondom met een hemelsblauwe prent versierd. Deze vazen waren een-der, tweeling, net als wij.

Door de scheidingsruit waren de vazen ook vanuit de verboden slaapkamer zichtbaar. De huiskamer-kast hield ze als het ware omhoog, stelde ze aan vader tentoon wanneer hij zich terugtrok, opdat hij zich in een Haagse portiekwoning thuis zou voelen.

Maar de vazen wisten hem geen rust te geven. Bij nacht en ontij stroopte hij in zijn paranoia, gewa-pend met zijn mariniersdolk, het huis af, zoekend naar de pelopors en pemoeda's uit zijn oorlogs-verhalen. Wanneer een van ons door koorts of uit droomangst het waagde de verboden slaapkamer te betreden, dan stond de ex-marinier binnen een seconde naast zijn bed, zijn lichaam als een boog gespannen, de linkerhand afwerend vooruit, de dolk in zijn rechterhand tegen de heup om in een flits mee te kunnen uithalen. Misschien was de slaapkamer daarom wel dubbel verboden gebied voor ons, uit moeders voorzorg dat hij niet op zekere nacht een van zijn kinderen voor zo'n Indonesische vrijheids-strijder zou aanzien en het de darmen uit het lijf zou snijden.

Wanneer hij zich uit onrust een verblijf in een an-dere kamer voorschreef, verhuisden eerst het bed en de fotolijst. Had hij alle mogelijke plekken beslapen, dan keerde hij weer terug in de hoop de schimmen te misleiden die hem alsmaar bleven achtervolgen.

Zo belandden Philip en ik een keer in de verboden

slaapkamer. Vanuit mijn bed kon ik de drie vazen achter de scheidingsruit zien staan. Meestal zat moeder alleen in de huiskamer en hoorde je vaders schrijfmachine ratelen in zijn nieuwe voorlopige onderkomen. In haar spaarzaamheid brandde ze slechts een schemerlampje, zodat het geflikker van de televisie de porseleinen gestalten spookachtig verlichtte. Maar het meest kwamen ze tot leven wanneer zij naar bed was gegaan, de schrijfmachine zweeg en hun contouren slechts vaag zichtbaar waren. Ze stonden daar zo groot en machtig in hun onaantastbaarheid en ze keken me in naam van grootmoeder en die dreigende vloek zo streng aan en zeiden me aldoor dat ik geen boze dingen mocht denken over de man die je soms voor een krijgsgevangene aanzag en je net zo lang sloeg tot je iets bekende wat je niet had gedaan.

Op een dag besloten Phil en ik na lang gefluisterd overleg de tweelingvazen van dichtbij te bekijken.

Ik beklom als eerste de stoel die wij op de tafel hadden gezet.

‘Wat zie je?’

‘Bergen.’

Ik was weer gauw beneden.

Nu beklom hij de stoel en rekte zich heldhaftig uit.

‘Wat zie je?’

‘Bergen. En een poppetje.’

‘Een poppetje? Echt?’

‘Ja, een poppetje en een huis.’

‘Misschien woont grootmoeder in het echt wel in die blauwe bergen.’

‘Nee, grootmoeder woont daar... op die berg,’ zei hij nuchter en hij wees naar het schilderij aan de muur. ‘Die berg bestaat in het echt, deze niet.’

Ik kende het schilderij langer dan de portretten, het hing immers in de huiskamer. De vulkaan op doek was niet omlijst, aan de zijkant kon je de spijker-tjes in het frame zien zitten. Zijn kracht lag niet in schoonheid maar in een drukkende betovering. Het gezwel in de aarde helde links sterk, rechts zwak en mondde uit in een asymmetrische kratertop. De voet was onmetelijk en te groot voor het doek, dus de berg verhief zich des te indrukwekkender boven de sawa's. Deze rijstvelden vormden in geometrische figuren een uitgestrekt tapijt, dat aan de gestikte deken in de verboden slaapkamer deed denken. Meestal sliep de vulkaan onder de bewolkte lucht, maar wanneer de Arend een slecht humeur had, keek de grauwe kolos streng op ons neer en drukte zwaar op onze kinderharten.

De Arend, zo noemde moeder Anneke vader wanneer ze over hem sprak. Tegenover hem was het gewoon Arend, een nogal robuuste naam voor een Indo.

Als enige van zijn familie had hij, kort na de soevereiniteitsoverdracht, het eiland verlaten waar de vulkaan stond. Hij kwam niet door de lucht maar

overzee, met een boot genaamd Groote Beer. Zijn ziel had hij op Java achtergelaten en zijn vleugels vormden een mysterieuze luchtbrug tussen onze portiekwoning en grootmoeders paleis.

Philip was ervan overtuigd dat haar paleis zich op de vulkaan bevond, al was het niet zichtbaar op het schilderij. ‘Ze woont aan de andere kant,’ zei hij in een poging de magie van het kunstwerk te ontraadselen.

Hij kreeg ongelijk. Op een winteravond, terwijl we rond de kolenkachel zaten, vertelde de Arend dat grootmoeder in de stad woonde waar hij in de jaren twintig geboren was:

Soerabaja, ooit in Nederlandse spelling.

Surabaya, nu in Indonesische spelling.

‘Woont ze er in een paleis?’

‘Nee, gewoon in een huis.’

‘Een huis met een dak van palmladeren?’

‘Nee, gewoon een huis.’

‘Net zo’n huis als wij hebben?’

‘Nee, mooier. Met rode dakpannen, zoals hier in de rijke buurten. Groter. Met een voorgalerij waar je ’s avonds kunt zitten. En in de achtertuin kun je gymnastieken en vlees roosteren en met een geweer vleermuizen onder het dak vandaan schieten.’

‘En is het altijd mooi weer?’

‘Altijd.’

‘Regent het nooit?’

‘Soms. Dan gaan wij naar buiten. Hier gaan wij naar binnen.’